

technologiami černomořských dílen. Keramika tohoto typu patří nepochybně do kategorie dobových luxusních předmětů. Odpovídá bohatosti vrcholícího vývoje 2. pol. 6. stol. v HK. Jde o jeden z důležitých nálezů, díky němuž můžeme bohaté nálezové celky stupně HD2 v těšetickém mikroregionu zařadit do širšího geografického kontextu, do 2. pol. 6. stol.

15. Hradiska HK stupně HD2

Novým jevem poukazujícím na změnu sídelní struktury HK ve stupni HD2 je budování výsinných hradisek. Tato hradiska, jak ukazují archeologické výzkumy, nejsou v žádném případě vývojově spojeny s hradisky konce mladší fáze popelnicových polí stupně HB.

Na počátku HK, kdy se přetvářela mladší fáze SPP – podolská kultura ve svoji novou halštatskou podobu, přežívalo osídlení na některých rozlehlých hradiscích do stupně HC1. Celou řadu hradisek s tímto přesahem vyčlenil V. Podborský. Materiálově je oprávněně spojuje s pozdně bronzovým vývojem a odděluje je od hradisek pozdně halštatských. Jde o např. Brno – Obrňany, Kramolín, Křepice, Olbramovice, Znojmo – Hrad, sporadicky Plaveč a Suchohrdly – Starý Zámek (*Podborský 1970, 14; 1974, 372*).

Dosud nejrozšířenější názor o počátku jejich budování je spojen s vývojem pozdního stupně HD2 (*Podborský 1970, 14; 1974, 374; Nekvasil 1993, 346*). S podobným názorem lze souhlasit, publikovaný materiál odpovídá stupni HD2. Tato obecná skutečnost ovšem neplatí bez výhrad, na Moravě existuje lokalita i se starším osídlením stupně HD1. O výjimečné časné dataci hradiska Jaroměřice n. Rokytnou do klasického stupně HK uvažoval již V. Podborský (*1970, 14; 1974, 372*). Toto datování se znovu potvrdilo, lokalita je mlado- a pozdně halštatská (*Čížmář, M. 2000, 344*). Publikovaný materiál z hradiska lze po porovnání s těšetickým mikroregionem zařadit jednoznačně do stupně HD1, snad i do stupně HC2.

Po celé období stupňů HC2 – HD1 nejsou zatím v prostoru HK zjištěny jiné opevněné polohy svědčící o budování reprezentativních sídel halštatských velmožů se stavbami, dokládající bohatý společenský život, s objekty se specializovanou výrobou nebo s doklady dálkového obchodu, jako tomu bylo u hradisek ve stupni HB. Podobná sídla v blízkosti jihomoravského území lze hledat na Molpíru u Smolenic a v Šoproni. Otázka sídel budovatelů bohatých horákovských hrobů klasického stupně HK zůstávala na Moravě dlouho nejasná, ovšem dnes lze říci, že typ sídel přední společenské vrstvy HK můžeme hledat v ohrazených sídlech dvorcového charakteru. Takový případ byl nedávno prozkoumán v Kuřimi (*Čížmář, Z. 1996, 217*) nebo v Inzersdorfu – Walpersdorfu v Rakousku (*Ramsl 1998*). Dvorce zajišťovaly obytnou, hospodářskou i sakrální úlohu sídla knížecí vrstvy. Některé indicie jasně naznačují její přítomnost. Na části odkryté plochy dvorce v Kuřimi byly zjištěny rozměrné kúlové domy, z nichž největší měl přes 200 m². Byla prokázána specializovaná výroba bronzů a jantaru. V rámci dvorce se nacházel kultovní okrsek, jehož funkce patrně zajišťovala(y) osoby vyšší společenské vrstvy. Dle našeho chápání doby distribuce a zpracování jantaru bylo v rukou knížecí vrstvy, jejichž ochranu s využitím budovaných ozbrojených družin zajišťovala. Sama realizace byla v rukou obchodníků (snad i řeckých či

etruských), ti za průchod územím a poskytnutou ochranu pochopitelně platili luxusními předměty nebo jantarovou surovinou. Část předmětů „exotického“ původu byla přímo obchodníky nebo novými majiteli obětována místním božstvům.

V 2. pol. 6. stol. př. n. l., tj. ve stupni HD2, jsou na Moravě archeologicky zjištěna nová hradiska pro menší skupiny pravděpodobně zemědělského obyvatelstva. Vyznačují se malou rozlohou a krátkou dobou svého trvání. Často s monokulturním horákovským osídlením. Jejich malá rozloha navozuje dojem, že budování probíhalo ve značném spěchu. Proto byla opevněna jen velmi malá, rychle opevnitelná plocha. Někdy byla obnovena jen malá část rozměrných hradisek stupně HB. Celková rozloha byla úměrně závislá na velikosti komunity daného regionu, kterou měl organizátor stavby k dispozici. Lze se domnívat, že počátek staveb opevněných hradišť vyvolala nějaká vnější příčina. Jak jinak si lze představit vyvolání tohoto obecného jevu v celém areálu HK? Faktem proti vnějšímu činiteli je nepřehlédnutelná skutečnost, že tato hradiska vznikají v době největšího rozkvětu HK. Druhá polovina 6. století navozuje ve srovnání s následným vývojem, kdy mizí většina dosavadních projevů HK, opravdu dojem vrcholného období doby halštatské na Moravě. V této době se vyskytuje vůbec nejbohatěji zdobená keramika i s jihoalpskými vlivy. Etruské importy svědčí o době prosperity, známá je jedinečnost bohatství a dálkové vazby Býčí skály. Objevují se nové technologie podoby vekerzugské, řecké tradice, grafitové keramiky. A to v době existence posledních bohatých žárových i kostrových hrobů. To vše činí ze stupně HD2 kulturní vrchol, který by opravňoval ke spuštění nového společenského jevu – staveb opevněných hradisek. Šlo by o pochopitelný doklad postupující společenské diferenciaci a hlavně bohatnutí knížecí vrstvy. Zdá se, že do tohoto rámce dosud stabilního vývoje ovšem nezapadají některé nápadné skutečnosti.

Doba končícího 6. století ukazuje nový směr vývoje celé východohalštatské oblasti. V Karpatské kotlině se objevuje VK. Jejimi nositeli, minimálně přední vládnoucí vrstvy a vojenských družin, byli Skýtové. Zánik samostatné kalenderberské kultury na jihozápadním Slovensku a v západním Maďarsku již v polovině 6. století je odrazem nesporné rozpínavosti, kterou se VK vyznačovala. Nelze si představit, že by oblasti v blízkosti centra VK zůstaly nedotčeny její fyzickou přítomností. Oblast HK nezůstala určitě mimo dosah jejího zájmu. Značné nashromáždění bohatství místní vyšší společenské vrstvy, které vzniklo díky obchodu na křižovatce velkých evropských dálkových cest, Dunajské cesty a Jantarové stezky, přitahovalo rozsídlující se nositele VK. HK byla zcela logicky novými dějinnými událostmi poznamenána. Na základě sledování dálkového obchodu s jímhem v následujícím stupni HD3, tj. v 1. pol. 5. stol., dochází k přerušení importu z jihoalpské oblasti a severní Itálie. Předměty luxusního charakteru se začínají objevovat západně od území Moravy. Etruská toreutika se dostává už jen na území západohalštatského kulturního okruhu, nejvýchodněji do Horního Rakouska a Čech. Nová situace nápadně kontrastuje s bohatostí stupně HD2 v HK. Tato skutečnost je nesporně vyvolána přítomností VK v Karpatské kotlině, jejíž doklady se ve stupni HD2 na Moravě stále více množí. Nelze jednoznačně říci, jestli hradiska HK stupně HD2 byla stavěna jako refugia proti VK, ale chronologicky tyto jevy spadají do stejného časového úseku HD2. Jakou přesně VK sehrála roli v prostoru HK, nelze říci, stejně tak ani to, jestli její doklady spadají už do staršího nebo až do mladšího úseku stupně HD2, které v HK zatím jen předpokládáme a nedokážeme je ještě vydělit.

Myšlenku vysvětlení existence hradisek stupně HD2 v HK jako obranných refugií proti VK pokládám za velice pravděpodobnou a zdá se mi jako logické vysvětlení celkového dějinného rámce stupně HD2. Předměty VK z hradisek tohoto stupně mají rozhodující význam pro osvětlení vzniku i zániku těchto malých hradisek. Současné doklady VK z celé Moravy pocházejí již ze 22 lokalit. Nejpočetněji jsou zastoupena tzv. skýtská militária, a to právě na hradiscích stupně HD2. Jde o nálezy trojhranných šipek z hradisek HK z Jaroměřic n. Rokytinou, Křepic, Olbramovic, Oslavan, Blučiny a Křenovic a dále z prostoru platěnické kultury z Chvalčova – Hostýna, Nezamyslic, Zelené Hory, Starého Hradiska, Štramberku – Kotouče a Čertovy díry. K nim je nutno přiřadit ještě šipky a čakany z Býčí skály. Podobná situace je pozorována i dále na severu ve Slezsku a Lužici. Pokud se zamyslíme nad možnou interpretací těchto charakteristických předmětů VK, můžeme konstatovat, že názory na jejich rozšíření jsou dvojí. Jedna možnost se ubírá směrem obchodním a odmítá jejich rozšíření s nositeli VK, druhá je vedena myšlenkou vojenských aktivit VK a počátek jejich šíření váže na příslušníky VK. Přikláním se k druhé tezi, a tím i k faktu, že jejich existence na lokalitách HK řadí tyto až do stupně HD2, tedy do stupně, kdy se VK na Moravu šířila. Neobjevují se v Karpatké kotlině dříve než kolem poloviny 6. stol., tj. ve stupni HD2. Na moravských lokalitách tedy nemohou být datována dříve. Nesouhlasím s H. Parzingerem a S. Stegman – Rajtárovou, že není možné tyto militária z moravských hradisek, Býčí skály či Molpíru u Smolenic chronologicky i interpretačně spojit s VK. V Karpatské kotlině se objevují vlastně jen v bojovníckých vekerzugských hrobech. Pokud by se skýtská militária rozšířila obchodní cestou, a navíc ještě dříve než ve stupni HD2, byly by užívány nositeli HK, pak by se tyto doklady měly objevit také jinde, v běžných hrobech nebo na sídlištích. Zvyk ukládání zbraní byl v bohatých hrobech HK silně rozšířen. Ukládání dvojkřídlých šipek do hrobů nebylo sice nijak masivně rozšířeno, ale objevuje se. Neexistence trojhranných šipek v hrobech a na sídlištích ukazuje na jejich cizorodost, taktéž výskyt jen na pozdně halštatských lokalitách stupně HD2 naznačuje jiný než obchodní původ.

Zapomenuté nebo spíše ztracené šipy na hradiscích spíše dokládají jejich násilné dobývání. Desítky moravských, slovenských a polských hradisek se šipkami a následným přerušením osídlení na nich nejsou dokladem obchodu, ale válečných událostí. Nelze proto akceptovat názor, že na všech těchto lokalitách by šipky byly místními obyvateli pouze poztráceny. Šipky dokládají přítomnost nositelů VK na Moravě ve stupni HD2. Na konci vrcholného vývoje v průběhu 2. pol. 6. stol. nastává rychlý úpadek nejen hradíšť, ale i posledních bohatých kostrových a žárových hrobů a kultuště v Býčí skále. Z hradiska v Oslavanech navíc pochází keramická pintadera, z Ivančic hádkovitá náušnice a tzv. kauri mušle. Vekerzugská pintadera se vyskytla i v bohatém hrobu z Vojkovic 117 i na sídlišti v Polešovicích. Je zajímavé, že datování posledních bohatých hrobů koresponduje se zánikem hradíšť. Ze stupně HD2 známe hroby ještě např. z Budkovic, Morašic 2 nebo Maref. Ze stupně HD3 není znám již žádný, snad tomuto stupni patřily některé hroby z Podolí.

Existenci výšinných hradisek stupně HD2 nelze na Moravě řešit odtaziť od problematiky VK. V součinnosti s těmito historickými událostmi bylo budování spěšně stavěných refugií nezbytnou nutností. Na území jihozápadního Slovenska se ve stupni HD2 již s existencí samostatné kalenderberské kultury nepočítá, neboť došlo k smíšením nálezů domácího inventáře s vekerzugským. Na Moravě došlo nejspíše po roce

500 př. n. l. k výrazné změně ve struktuře osídlení, ovšem území bylo zasaženo nositeli VK jen dočasně. Následná kontinuální existence stupně HD3 potvrdila nepřerušovaný, byť proměnlivý vývoj HK, ta se nepřimyká k východu, ale i při absenci dřívějších výrazných jižních kontaktů zůstávají zřetelné kontakty západní, které převládají ve stupni LA.

Nejnovější výčet výšinných hradisek stupně HD2 předložila Z. Baarová, v přehledu pozdně halštatských hradisek, které datovala do stupně HD2 – HD3. Celkem existuje v současné době na Moravě 37 lokalit různé úrovně doložitelné datace (*Baarová 2000, 10*).

K možnosti jemnější datace VK v HK lze říci: **trojhranné šipky i ostatní vekerzugské nálezy jsou cizorodými importy z Karpatké kotliny a jasně spojují hradiska s druhou pol. 6. stol., s pozdně halštatským vývojem ve stupni HD2.** Celkové časové zařazení je založeno na dataci domácí horákovské keramiky řazené nesporně do stejného stupně. Nově je možno keramiku z hradisek synchronizovat s rovinným sídlištěm v Těšeticích „Sutnách“ ze ZV. Obsahově se shodují ve stupni HD2. Dále chci nově upozornit na vekerzugskou misku z Bohušic, které se nacházejí v blízkosti Jaroměřic n. Rokytou (*Podborský 1970, obr. 37:26*). Ke konci osídlení na hradištech lze podotknout, že na základě dosud publikovaného materiálu ze všech hradišť lze rozpoznat i pokročilou keramiku, která asi náleží i stupni HD3 (*tab. 21:19*). Ta pochází bohužel jen ze strašických výzkumů bez bližších nálezových okolností. Z novějších výzkumů neznáme materiál z hradišť stupně HD3. Pro možnost srovnání keramiky z hradišť existuje již nový pozdně halštatský materiál stupně HD3 z rovinného sídliště v Těšeticích „Sutnách“, v Malhostovicích (*Čížmář, M. 2002*) a objemný celek z Vyškova (nepublikováno), materiál z posledních dvou jmenovaných lokalit je datován spornými. Některé doklady keramiky stupně HD3 pocházejí i z Býčí skály.

16. Využití grafitu (tuhy)

Typickým jevem doby halštatské je používání grafitu pro zdobení keramických nádob. Zvyk zdobení povrchu nádob plynule přechází z pozdní doby bronzové do doby halštatské. Zde nastupuje jeho halštatská modifikace, charakteristická svojí ornamentální dekorativností. Obliba využití grafitu jako prostředku dekorativního zdobení dokonce v době halštatské vrcholí, v nastupující době laténské je grafit sice dále masivně využíván, ale již ne k účelům dekorativního zdobení.

Charakteristické pro horákovské nádoby je nanesení pásů grafitu. Rozšířeným zvykem je zejména aplikace pásů na vnitřním i vnějším okraji misek, šálků, méně amfor, osudí a zásobnic. Specifickým se stalo zdobení pomocí pásů, cíp, mřížek, šrafúr a jiných geometrických prvků středních vnitřních částí misek se zataženým okrajem, prohnutým okrajem a v pozdním stupni také misek s vyklenutým středem. Amfory, osudí a zásobnice jsou zdobeny na vnější horní části středu pásy a jinými geometrickými prvky. Tato výzdoba, která je nanášena na přirozený nepředtuhovaný povrch, buď jako pastózní hmota (tedy tuha), nebo v podobě surové grafitové hrudky, se nazývá **vtuhování**. Důležitý je přirozený povrch nádoby. Některé vtuhování na miskách, např. v Těšeticích „Sutnách“, bylo zřetelně prováděno pouze grafitovou hrudkou, která zanechala stopy čmrkanců oproti souvislým pruhům vytvářených tekutou nebo kašovitou tuhovou hmotou.